

ZDA – 19. stoletje

Rezervat – življenjski prostor Indijancev po prihodu belcev v Ameriko.

Dogaja se genocid nad Indijanci. Položaj Indijancev je bil še hujši od položaja črncev.

Širjenje na zahod je trajalo od sredine 19.stol., leta 1850. Manjkata le Arizona, ki jo kupijo od Mehike, in Aljaska, ki jo kupijo od Rusije.

S in J se ločita v gospodarstvu. J je aristokratski, S pa demokratičen. Obstaja dualizem med S in J. Na J je tudi veliko bolezni (malarija, kolera), ker je tu vlažno. Prvotno so bili sužnji belci, npr. tisti, ki niso imeli denarja za potovanje v Ameriko. Pustili so se zaslužniti za 5-7 let.

Sužnji

- prvi: belci
  - o obubožani angleški kmetje
  - o odslužijo na plantažah tobaka, bombaža (2-7 let)
- 5 milijonov so pretovorili preko Atlantika, iz Afrike, Evrope v Ameriko
- krščanstvo smatra črnce za pogane
- prvi tovor temnopoltih sužnjev leta 1619 v Virginijo
- do leta 1808 je suženjstvo z zakonom dovoljeno, takrat prepovejo trgovino
- nakup sužnja: 1000\$
  - o letni stroški □ 1\$ čevlji, 3\$ obleka, 10\$ hrana
  - o letni dobiček □ 250 \$
- otroci sužnjev so prireja, kot pri živalih
- življenjska doba na J □ 37 let črnici / 39 let belci □ pljučnica, tetanus, malarija, neugodno podnebje, vlaga
- kako do sužnja?
  - o nakup
  - o zadetek na loteriji na konjskih dirkah
  - o kot zastavljeno blago pri najemu kredita
  - o darilo otroku za rojstni dan

Delavnik sužnja

- od zore do mraka
- od septembra do decembra obirajo bombaž, ga stiskajo, božiča že sadijo nove sadike bombaža
- zajtrk na polju □ jedi iz žita, svinjina, stročnice
- zvečer poročilo gospodarju o delu
- okolje sužnja: kočča, polje, sorodniki
- velika uteha: vera □ črnske duhovne pesmi, gospod
- družina:
  - o otroci so prireja, gospodar jih lahko proda
  - o veliko mulatov

Razmere med S in J se zaostrejejo, najbolj pa leta 1854, ko nastane republikanska stranka. Ambulicija je boj proti suženjstvu. Za to se zavzema sever. Leta 1860 zmaga republikanska stranka, ko postane 16. ameriški predsednik Lincoln. J nato razglasi odcepitev 7držav, ki razglasijo secesijo (odcepitev) □ secesijska vojna. Nato se priključijo še nekatere države in ustanovijo svojo državo. Predsednik je Davis. Glavno mesto je Richmond. S noče, da bi se država razcepila, hoče pogajanja. Vojna se začne, ko J napade Fort Sumpter in celo zažgejo ameriško državo. Vojna traja od leta 1861-1865. J računa na pomoč Francije in Anglije, ampak obe državi ostaneta nevtralni.

S ima številne prednosti:

- industrijska zmogljivost
- ¾ prebivalstva
- Oborožitev

S ima temno modre uniforme, poveljnik je Grant, kasnejši predsednik. J pa sive uniforme, poveljnik je Leed.

Vojna se zaključi leta 1865 z zmago S. Ta vojna je pozicijska (2 liniji, poskušajo prebiti) kot 1.sv. vojna. Izboljša se strelno orožje. Glavno vlogo prevzamejo topovi. Izkažeta se telegraf in železnica.

Ku Klux Klan

- ime iz grške besede
- politična združba
- dobrodošli belci
- nastanek leta 1866 □ člani so najprej vojaki; to so financirali bogati veleposestniki
- leta 1871 gibanje zamre
- zopet v ospredje v času gibanja za državljanske svoboščine v 50ih letih
- bele obleke, bele kute
- vodje klana trdijo, da je gibanje znova zaživelo in povečuje število svojih članov

ZDA – 2. polovica 19.stol.

- nagel gospodarski razvoj
- hiter razvoj kapitalizma, rast podjetništva, služenje denarja
- gradnja železnic
- velika podjetja, koncentracija kapitala
- Rockefeller, obogati zaradi zlata
- individualizem, American way of life
- rast prebivalstva
  - o 1870 □ 39 milijonov
  - o 1900 □ 76 milijonov
- panamerikanizem: »Ameriko Američanom« □ Mource, 1823
- vodilna vloga ZDA tudi v Srednji in Južni Ameriki
- konec ameriškega izolacionizma, 19.stol. kolonije
- odprava suženjstva, črnci dobijo državljanske pravice
- ostaja rasno ločevanje □ segregacija
- KKK □ tajna zveza belcev proti črncem, sovraštvo do črncev, ognjeni križi, bele kapuce, pohodi – lov na črnce
- 15.4.1865 □ umor Lincolna □ Johnson □ Grant

2. polovica 19.stol.

Druga znanstveno tehnična revolucija

- tehnični napredek se je od srede 19.stol. močno pospešil – številni izumi
- potrebe proizvodnje in tehnike vodijo do vedno novih izumov

Od železa do jekla

- v ½ 19.stol. jeklo velja za zelo drago kovino (pridobivanje s pudlanjem)
- v 2/2 19.stol. novi postopki pridobivanja jekla (Bescemerjev, Siemens – Martinor, Thomas – Glichorstov)
- porast proizvodnje in upad cene
- potreba po jeklu naraste, številne zgradbe z jekleno konstrukcijo
- začnejo izkoriščati nafto – črno zlato
- elektrika – belo zlato; namesto plinske razsvetljave
- elektrika prinese nove načine prevoza – tramvaj, podzemna železnica
- Bescemerjev postopek je prinesel zelo kvalitetno jeklo, ki se je potem uporabljal za oboroževanje – topovi. Prej so uporabljali Siemens – Martinove peči.

Transkontinentalne železnice, prekopi

- ZDA
  - Rusija – transibirski železnica
  - Sueški prekop – 1869
  - Panamski prekop – 1914 □ Američanom omogoči nadzor nad Srednjo in Južno Ameriko
-
- Nikola Tesla je bil zelo znan izumitelj na področju elektrotehnike. Izumil je transformator in elektromotor na izmenični tok.
  - Thomas Edison je izumil žarnico. Imel je preko 900 patentiranih izumov. Prva žarnica na Sloveskem je zagorela v Škofji Loki leta 1894 v Kroni. Edison je izumil še fonogram in akumulator.
  - Samuel Morse je izumil telegraf leta 1837. Je tudi začetnik računalniške tehnike. Izumi tudi Morsejevo abecedo.
  - Aleksander Graham Bell je izumil telefon leta 1876. Ljubljana ga dobi leto kasneje.
  - Gughelmo Marconi izumi radio leta 1896.
  - Brata Louis in Auguste Lumiere predvajata prvi film leta 1895.
  - Janez Pulnar izumi fotografijo na steklu.
  - Avtomobilski izumitelji so bili: Benz, Diesel, Otto...
  - Henry Ford izumi tekoči trak leta 1913.
  - Pri nas Janez Puh izdelava prvi motorni tricikel in avtomobil
  - Anton Codelli izdelava svoj prvi avto; pripeljal ga je k nam leta 1898
  - Brata Wilbur in Orville Wright leta 1903 prvič poletita z letalom lastne konstrukcije
  - Edvard Rusjan je prvi Slovenec, ki leta 1909 poleti z letalom

Vojna industrija

- nove razsežnosti bojne industrije
- nova bojna sredstva, ki v bodočih množičnih spopadih igrajo odločilno vlogo: daljnometni topovi, strojnice, granate, dinamit, tanki, oklepne ladje,...
- naraščanje strahu pred uničenjem človeštva
- leta 1867 izumi Nobel dinamit

Medicina

- Louis Pasteur v mikrobih odkrije povzročitelje bolezni
- s cepivi začnejo omejevati razširjene bolezni – zaustavitev epidemij (kolera, steklina)
- odkrijejo zdravilo proti sifilisu

Charles Darwin

- teorija evolucije
- 1859 – knjiga Razvoj vrst

Robert Koch je bil nemški znanstvenik. Odkrije povzročitelje kolere, tuberkuloze in vraničnega prisada. Povprečna življenjska doba: 40-70 let

Marie Curie leta 1898 odkrije radij in spozna njegove možnosti v medicini. Z mozem odkrijeta strukturo atoma in radioaktivnost. Bila je prva ženska Nobelova nagrajenka in prva, ki to nagrado dobi dvakrat. Ronigen leta 1896 naključno odkrije rentgenske žarke.

To je doba gospodarskega razcveta. Le leta 1873 pride do krize, ko se zlomi dunajska borza. Ravno takrat Dunaj prireja svetovno razstavo. Poteka hitra industrializacija, poveča se število prebivalstva, še najbolj na V, tudi v Evropi. V splošnem je gospodarska konjunktura. Največje mesto na svetu je London. Poveča se življenjska doba (75 let).

Oblika kapitalizma □ monopolni kapitalizem. Pojavijo se monopoli. To so bili nekakšni zaščitniki pred konkurenco. Tako so se manjši ali pa tudi večji podjetniki povezali in to jih je varovalo pred konkurenco. Ta kapitalizem je prisoten v 2. polovici 19.stol.

Monopoli:

- kartel □ povezana so podjetja z isto panogo, vendar ni skupnega vodstva. Pri kartelu se skupaj dogovarjajo o ceni in trgu.
- trust □ tu je enaka povezava podjetij z isto panogo, vendar pa ima vodstvo nadzorni svet
- konarn □ najvišja oblika monopola. Tu se povezujejo podjetja z različnimi panogami v vseh sferah.

Splošne značilnosti

Imperializem □ poteka boj za kolonije. Glavne kolonialna sile so Velika Britanija (glavna), Francija, ZDA, Rusija, Nizozemska, Belgija (Belgijski Kongo), Nemčija, Italija.

Težava Nemčije in Italije je pozna združitev. Združita se leta 1871. Skrajno nezadovoljni so bili Nemci. Kolonialno vprašanje je glavni vzrok za 1.sv. vojno. Nemci in Italijani so imeli kolonije v Afriki. Nemci so hoteli »svoj prostor na soncu«.

V kolonijah je poceni delovna sila. Tja pošljejo surovine, nazaj dobijo izdelke. Tja lahko izvažajo izdelke, jih iz kolonij izvažajo in vanje uvažamo višek svojega prebivalstva. Velika Britanija nadzoruje več kot ¼ svetovnega ozemlja.

Za center sveta velja v 2. polovici 19.stol. Evropa. Prisotna so skrajna gibanja, kot so nacionalizem, šovinizem. Svet naj bi se delil na revne in bogate. To je čas oboroževalne tekme, gre za čas »oboroženega miru«. Razvije se predvsem tekma med Anglijo in Nemčijo, predvsem na morju.